

Hvad er undren og filosofisk og dialogisk undringspraksisser i højere uddannelse og professionsudvikling?

v. Finn Thorbjørn Hansen (copyright¹: finnth@hum.aau.dk)

"For at undre sig må mennesket – og måske hele folkeslag – vågne op. Videnskaben er et middel til atter at få det til at slumre ind."
(Wittgenstein, 1991 [1931], s. 19)

"Hver morgen må man atter trænge igennem de døde aflejringer for at komme frem til den levende og varme kerne." (ibid., s. 15)

"For at stige ned i dybden behøver man ikke at rejse langt; ja, du behøver ikke at forlade dine nærmeste og sædvanlige omgivelser." (ibid., s. 62)²

Introduktion

Det er virkelig en glæde og stor ære for mig i dag at skulle holde min professor tiltrædelsesforelæsning på Aalborg Universitet. Tak for det Aalborg, og tak til venner, familie, kollegaer og tidligere kursister og studerende, som i dag har fundet tid til at komme.

Jeg er blevet udnævnt til professor i filosofisk og dialogisk praksis med base på Center for Dialog og Organisation på Institut for Kommunikation, men jeg har også en tilknytning til Center for Anvendt Filosofi på Aalborg Universitet, hvor jeg også underviser.

¹ Hvis man benytter eller citerer fra denne tekst, bedes man venligst henvise til den webside, som dette manuskript er lagt ud på. Tak.

² Nævnte citater + citaterne: *"At livet er problematisk vil sige, at dit liv ikke passer i livets form. Derfor må du forandre dit liv, og passe det i formen, så forsvinder det problematiske. (...) Eller skal jeg ikke sige til dem: den der lever rigtigt, fornemmer ikke problemet som tristhed, altså alligevel ikke problematisk, men langt snarere som en glæde; altså omtrent som en lysende æter omkring hans liv, ikke som en tvivlsom baggrund."*(ibid., s. 40) og *"We are walking on a mountain of wonders..."*(Wittgenstein, citeret fra Leinfellner et al., 1982, s. 28) stod som baggrund på en powerpoint under tiltrædelsesforelæsningen den 27.9.2013.

Det er netop i spillet og i spændingsfeltet og 'mellemrummet' mellem på den ene side det dialogiske og praksisbaserede knyttet til professions- og organisationsudvikling – og på den anden side det filosofiske og den filosofiske vejledningspraksis på den anden side, som jeg i mange år har arbejdet i - som forsker og som underviser og som træner i filosofisk vejledning og andre former for undringsbaserede dialogpraksisser blandt mange forskellige grupper af professionelle.

På hvilken måde kan filosofien og den filosofiske samtale- og vejledningspraksis bringes i spil og i dialog og *interaktion* med f.eks. en gruppe erfarne sygeplejersker på et hospice, der ønsker at kvalificere deres evne eller parathed til at føre åbne, nærværende og eksistentielle samtaler med deres patienter, de pårørende eller deres kollegaer, når spørgsmål og temaer af mere etisk, filosofisk og eksistentiel karakter presser sig på?

Eller på hvilken måde vil den filosofiske samtalepraksis kunne være af relevans for aktivt udøvende designere og for designundervisere og designstuderende i de kreative og ofte kropslige, intuitive og tavse kunstneriske formprocesser? Hvordan kan vi forstå forholdet mellem undren, kreativitet og dannelse? Og hvordan kan man i praksis arbejde med undringsbaserede og sokratiske dialoger og skriveprocesser i tæt berøring med den konkrete praksis og livsverden, som designeren er en del af?

Behøver man at være uddannet filosof for at kunne deltage og eventuelt også lede sokratiske dialoggrupper, eller vil andre fag- og professionsgrupper også kunne drage fordel af og reelt kunne praktisere og facilitere sokratiske samtaler og undringsfællesskaber?

Vil man f.eks. også kunne kvalificere eller videreudvikle praksisser i og teoretiske forståelser af 'innovativ faglighed' og 'entreprenørskabsundervisning' på professionshøjskolerne og universiteterne gennem specifikke undringsbaserede samtale- og refleksionsformer, hvor underviserne og de studerende lære at 'stå i det åbne' ud fra en sådan filosofisk bårn undren?

Tre aktionsbaserede forskningsprojekter omkring undringspraksisser i videregående uddannelser og professionsudvikling

Det er alle sammen forskningsspørgsmål, som jeg har været og aktuelt er optaget af i min nuværende forskning.

Jeg har således tre eksternt finansierede forskningsprojekter på henholdsvis Designskolen i Kolding, Anker Fjord Hospice ved Hvide Sande og Via University College i Århus og Randers.

Det første projekt på designskolen er netop afsluttet og i slutningen af 2013 vil resultatet af undersøgelse blive udgivet i bogen *Kan man undre sig uden ord? Design- og universitetspædagogik på kreative videregående uddannelser* (Aalborg Universitetsforlag). De to andre forskningsprojekter – *Udvikling af den eksistentielle samtale på Anker Fjord Hospice* og *Undringsbaseret Entreprenørskabsundervisning på sygepleje- og pædagoguddannelsen på VIA University College* – er jeg fortsat i gang med.

Jeg bestemmer min forskningsmæssige tilgang, som jeg er i færd med at udviklet den, som noget der ligger i spændingsfeltet mellem *'fænomenologisk-orienterede aktionsforskning'* og *'aktionsbaseret fænomenologi'*, hvor jeg redefinere aktionsbegrebet ud fra Hannah Arendt begreb om 'action', som netop åbner for en eksistentiel og værensmæssig dimension i vores måde at være, tænke og handle på i verden og i mellemmenneskelige relationer og fællesskaber.

I den form for forskningstilgang træder jeg som fænomenologisk-orienteret filosof ud i praksis og ind i en professionspraksis på en interagerende og dialogisk måde *med* de professionelle professionsudøvere på de pågældende steder, som så fungerer som en slags 'co-inquires' eller 'med-undersøgere'.

Det har jeg gjort igennem en praksis, som jeg har udviklet over flere år, der hedder *Kundskabs- og undringsværkstedet*, der bl.a. er inspireret af mit arbejde med forskere og filosoffer fra forskningsmiljøet omkring Center for Praktisk Kundskab på Universitet i Nordland i Nordnorge, hvor blandt andre professor Anders Lindseth arbejder.

I dette kundskabs- og undringsværksted, som jeg også har beskrevet i antologien *Kunnskabsværkstedet. Å se det levende i en praksis* (Erstad & Hansen, 2013) oplever de deltagende professionsudøvere forskellige typer fænomenologiske og hermeneutiske dialog-, skrive- og refleksionspraksisser, der måske bedst kan beskrives som forskellige slags kar med fremkalder- og fikservæsker, som man finder dem i et gammeldags fotografisk mørkekammer.

I det fænomenologiske og hermeneutiske mørkekammer bliver professionsudøvernes levede erfaringer og indtryk således som et andet fotografisk negativ dyppet i disse forskellige filosofiske og dialogiske praksisser for, at indtrykket dermed langsomt kan tone frem og finde sit udtryk.

En afgørende faktor i en almindelig fotografisk fremkaldningsproces er som bekendt, at man ikke lader hverdagens skarpe lys slippe ind i mørkekammeret, men at man arbejder i et slags rødtligt tussmørkelys.

Analogt med det vil jeg sige, at hvis jeg fra starten anlægger en eksegetisk og logisk-definerende og systematisk begrebsanalytisk tilgang eller en rationel, observerende og metodisk og empirisk-kontrollerbar tilgang til de levede erfaringer og tavse intuitive betydninger og indsigter, som professionsudøveren sidder inde med, så vil jeg med ét ødelægge 'negativet'.

Det er, som også Gadamer gør rede for i indledning til *Sandhed og metode* (Gadamer, 2004 [1960]) ikke natur- og socialvidenskabernes epistemologiske og metodisk og empirisk-deskriptive og *analytisk-undersøgende* blik, som man primært skal trække på, hvis man vil *fremkalde* eller gøre sig modtagelig for de fænomenologiske og hermeneutiske erfaringer og indsigter.

Her må man for en stund i stedet for træde ud af både hverdagens naturlige og ofte funktionelle og problemløsningsorienterede attitude såvel som ud af videnskabens epistemologiske og metodologiske tilgange og greb om tingene eller fænomenerne, hvis man altså vil gøre sig modtagelig for *sagens stemme*.

Og den stemme – som ikke må forveksles med fagets eller systemets eller personens stemme³ – vil man ifølge Gadamer og den eksistentielle fænomenologi bedst få gehør eller musikalitet for, hvis man lader sig inspirere af erfaringen af 'at stå i det åbne' (Hansen, 2008) – undrende og forundret – som særlig filosofen og kunstneren har erfaring for og blik og sans for. Som Gadamer skriver, har den hermeneutiske erfaring "spørgsmålets struktur". Først i den grundlæggende spørgende, og, vil Gadamer præcisere, *sokratiske undren*, når vi stødes ud i det åbne og uvisse og ud i en særlig sårbarhed af berørt ikke-viden, vil erfaringer og forståelse af dybere ontologisk karakter *ske med en*.⁴ ()

Det er dette blik eller dette gehør for *sagens stemme*, som vi forsøger at skabe rum for i kundskabs- og undringsværkstedet for dermed at muliggøre nogle fænomenologiske snapshots af professionsudøverens – f.eks. socialarbejderens – livsverden og de længsler, værdier og erfaringer af meningsfuldhed og transcenderserfaringer, som er tilstede der.

Gennem denne tilgang forsøger jeg således f.eks. at få sygeplejerskerne på Anker Fjord Hospice til at samtale og reflektere og skrive ud fra eller måske bedre sagt – *indefra* de unikke og personlige erfaringer og fortællinger, som de har fra deres eget praksisfelt og på en *stemt* måde, der klinger ind i og er i resonans i forhold til de *unikke* forhold og den *særlige* praktiske kunnen og de tavse og intuitive indsigter, der ligger i netop *disse* professionsudøveres hverdag. Ofte øjeblikke der står frem som bemærkelsesværdige og underfulde, hvis sygeplejerskerne først får tid og mulighed for at dvæle ved dem. Men sædvanligvis er vi i vores normale arbejdsliv og hverdagsbevidsthed ikke i en takt eller i en puls med livet, der gør os åbne og opmærksomme på disse underfulde øjeblikke og meningsgivende begivenheder, der bestandig sker i det menneskelige samvær. Eller også stiller vores faglige sprog sig i vejen, fordi ordene og begreberne er hentet fra en anden kontekst og kun fra fagligheder, der ser *på* professionen med et *udefra-blik*.

³ For en nærmere redegørelse for 4-stemme-modellen i højere uddannelse og professionsudvikling, se Hansen (2011, 2013b)

⁴ Se også Hansen (2013a) for en beskrivelse af Gadamers syn på dannelse som en form for taktfuldhed over for det underfulde eller gådefulde i tilværelsen.

Skal man gøre sig hørbar og receptiv overfor det underfulde og unikke i egen praksis og livsverden må man i stedet for lære at tænke fra erfaringens og ordets inderside, fra begreber og ord, der er vokset frem og stemt af de unikke og singulære forhold og indtryk, der gør sig gældende der.

Som min norske kollega Inger Erstad fra Tromsø Universitet, skriver: "*Hvis man ikke opretholder et sprog med begreber, som er forankret inden for virksomheden selv, smuldrer kundskaben bort.*" (Erstad, 2005, s. xx)

Det er en sådan 'inderside-erfaring', jeg som eksistentiel fænomenolog og sokrat er optaget af at udvikle dialogpraksisser for i højere uddannelsespædagogik og i professionsudvikling som sådan. Hvorledes kan jeg – der kommer udefra – være en slags 'fødselshjælper' for professionsudøverens egne sprogligheder og inderside-erfaringer? Min tese er, at det kan man gøre gennem, hvad jeg beskriver som '*det sokratiske undringsfællesskab*'. Dermed åbnes der ikke kun for en bevidstgørelse og refleksion over deres *tænkte* professionsteori og filosofi, men snarere for deres *levede* professionsfilosofi og eksistentielle relation til denne, som jeg tilsammen kalder for professionsudøverens '*professionspoetik*'.

Det er et begreb, der kan pege hen mod den mere eksistentielle og ontologiske dimension i professionsudvikling og også højere uddannelse og forskning, fordi det kan sætte fokus på noget i grunden ordløst, der har at gøre med professionsudøverens eller den studerendes eller forskerens egen eksistentielle og værensmæssige indlejrethed i verden og i de længsler, lidenskaber, berørtheder og undringer og erfaringer af meningsfuldhed og skønhed, som i sidste instans driver professionsudøveren, den studerende og forskeren.

Ledespørgsmålet i dag: Hvad er undren?

I dag vil jeg fokusere på *undringsbegrebet*. Eller rettere, jeg er i og for sig ikke så interesseret i begrebet – om end dets etymologiske og idéhistoriske og semantiske udvikling er nok så vigtig. Men det, som jeg i forlængelse af Gadamer, Hannah Arendt (1978, 2004) og Max van Manens praksisfænomenologi (van Manen, 1990, 2002, 2014) er optaget af, er ikke så meget *begrebet* men *fænomenet* undren – endda – hvis det er muligt – *før* det har gestaltet sig eller størknet i de givne psykologiske

og socio-kulturelle og sproglige konstruktioner og konkrete empiriske og målbare former og begrebslige definitioner og kategorier og semantikker, som vi ellers begriber og *forklare* et fænomen med. Altså, hvad er undring som fænomen i det *levende øjeblik*, når det hænder med os, når vi står *i* en undren, i dets tilblivelse, i dets 'kommen-til-verden-som-på-ny' eller som dialogfilosoffen Bakhtin ville sige - i dets "*only once-occurrent event of Being*". (Bakhtin, 1993, p. 2)

Er undren f.eks. noget, der primært udtrykkes og viser sig gennem et spørgsmål, eller – som min erfaring med designerne viste mig – er undren snarere noget, der ligger *før* spørgsmålet? For idet vi stiller spørgsmålet, har vi jo allerede sat en svarhorisont og en spørgeretning. Men i selve undringsøjeblikket – hvor vi er slået af en *forundring*, som bevæger sig over i en undren, hvor er vi da?

Er undren noget der sker, før ordene og tankerne *bliver* til ord og tanker?

Er tanker, ord og udsagn kun et *resultat* af *tænkningen* men er ikke selve tænkningen, og er tænkningen en bevægelse eller vind i vores sind eller sjæl, som er skabt af en forundring og undren? Og hvad er da kilden til undren?

Filosofiens grundimpuls, får vi at vide af Sokrates, Platon og Aristoteles, er *thaumazein*, som er det græske ord for grundlæggende undren og som ikke må forveksles med det græske ord *aporia*, der bedst kan oversættes til epistemologiske forvirring. Den sokratiske *maieutik*, eller jordemoderkunst, havde ikke – som flere analytisk orienterede sprogfilosoffer tolker det – som formål at nå frem til en epistemologisk afklarethed og generel proportionel viden.

Skal vi følge Gadamer, Arendts og Kierkegaards tolkning af den sokratiske samtale- og jordemoderkunst, handlede de sokratiske samtaler om at føde os til en grundlæggende undren og fra den tavshed, som undringen skaber, at gøre de samtalende nærværende og modtagelige over for en ordløs indsigt, der kun kan blive til, når man overskrider den epistemologiske og begrebslige tilgang og kommer i et mere levende og ontologisk forhold til det, som man er blevet optaget af og ønsker at forstå bedre. Hvis man kort sagt vil forstå, hvad f.eks. retfærdighed er, må man i sidste omgang ifølge den eksistensfilosofiske tolkning af Platon ikke nøjes med at anlægge en begrebsanalytisk tilgang til begrebet retfærdighed; man må også

leve retfærdig, være retfærdig, for at fænomenet kan træde frem og begynde at tale til os (se også Hadot, 1995).

Det er med andre ord *undringens fænomenologi* og mere specifikt ikke undringsfænomenets konkrete empiriske manifestationer og aktualiseringer og potentialitet i en given kultur og given sproglighed, der optager mig, som fx en etnograf og almindelig empirisk-orienteret kvalitativ forsker vil være optaget af det - men undringsfænomenets mulighed og 'virtualitet' for nu at tale med Deleuze (Deleuze, 1990, 1994).

Jeg er således optaget af øjeblikket lige inde og i det øjeblik, hvor undren knækker over og størkner og aflejre eller gestalter sig i den givne kultur- og sprogs 'gevanter' og spørgeformer. Og det gælder ikke kun for fænomenet undren, det gælder for ethvert fænomen, som jeg ønsker at undersøge og dvæle ved.

Tænkes undren sådan, er undren på forunderligvis noget, der sker som en før-refleksiv, før-begrebslig, før-sproglig, før-kulturel, og før-villet begivenhed – og da opleves undren snarere som en tiltale, som en begivenhed, der vil noget med os.

Og derfor går undringsbegrebet hen og er i sig selv et i grunden dybt mærkværdigt og paradoksalt begreb og fænomen at tænke og praktisere med i humanistisk forskning generelt og i praksisbaseret dialog-, professions- og uddannelsesforskning og eksistentiel fænomenologi specifikt.

Lader det sig overhovedet bestemme og definere, og øver vi vold mod undringsfænomenet, hvis vi tror, at vi kan udvikle en undringspædagogik og særlige undringsbaserede dialogformer?

Så hvis den amerikanske filosof, Mary-Jane Rubenstein, har ret i hendes bog *Strange Wonder* (2008), når hun der siger, at "*Any thinking of wonder is destined to miss its mark.*" (Rubenstein, 2008, p. 8), på hvilken måde kan vi da som dialog-, uddannelses- og professionsforskere lade os inspirere af undringsfænomenet og udvikle undringsbaserede refleksions-, samtale- og skriveprocesser?

Med dette vigtige forbehold in mente så *har* ikke desto mindre et stigende antal forskere inden for forskellige discipliner fra filosofien og teologien, kunst, design og

innovationsforskningen til sygepleje-, idræts-, organisations- og dialogforskning i disse år kastet sig ud i forskellige undersøgelser af undringsfænomenet og dets relevans i forhold til deres disciplin og profession.

En sådan 'state-of-the-art'-beskrivelse skal jeg ikke underholde jer med i dag.

I stedet for vil jeg i resten af forelæsningsen kort se nærmere på PBL-modellen – altså Aalborgs universitetspædagogiske kronjuvel kaldet Problem- og Projektbaseret Læring – og denne models syn på undren.

Dernæst vil jeg kort fremhæve nogle beskrivelser af forskellen på det at være nysgerrig, undersøgende og undrende i en designproces, som de ti designere på Designskolen Kolding har beskrevet det gennem interviews og essays.

Endelig peger jeg frem mod, hvad jeg kalder for den *praxis ontologiske* dimension i dialogen og i de videregående uddannelser og i professionelt arbejde som sådant, idet jeg med denne tilgang vil hævde, at vi grundlæggende har at gøre med en anden tilgang eller væren-i-verden, end når vi tænker fra og er i den *praksis epistemologiske* tilgang og anvendelsesorienterede 'Mode 2'-research (Gibbons et al. 1994), som bl.a. bygger på Donald Schöns begreber om 'reflection-in-action' og 'den reflekterende praktiker' (Schön, 1983).

Der er således forskel på *praxis* forstået som et eksistentielt nærvær i det, man gør og tænker, og så *praksis*, som et funktionelt nærvær i det, man gør og tænker. Ligesom det også giver mening at skelne mellem 'reflection-in-action' og 'wonder-in-action' og mellem på 'den reflekterende praktiker' og 'den undrende og kontemplative praktiker'.

PBL-modellen og den problembaserede og årsagssøgende undren

I dag må mine overvejelser og beskrivelser af PBL-tilgangens forskellige forståelser af problembaseret undren naturligt være kort og oversigtsagtig. Jeg tager i det følgende primært udgangspunkt i antologien *The Aalborg PBL Model* fra 2006 (Kolmos & Krogh, 2006).

Her finder man groft sagt tre former for undringsforståelser.

- Den første er den *pragmatiske og problemløsningsorienterede undren*
- Den anden den *kritisk-emancipatoriske og problematiserende undren*

- Den tredje er den *pragmatiske og socialkonstruktivistiske og kreativt-eksperimenterende undren*.

Det, der kendetegner alle tre undringsforståelser er, at undren forstås som et rimelig **veldefineret problem** med en rimelig **veldefineret svarhorisont**, hvor muligheden for et svar synes inden for praktisk eller principiel rækkevidde.

Undren opstår i den problembaserede læring, når man empirisk ser og støder ind i noget uventet, en *anomali*, der bryder med ens forudgivne forantagelser. (Winter 1973)

Undren bliver også beskrevet som en 'kvalificeret nysgerrighed' (Olsen & Sørensen, 1995), der retter vores blik mod de forantagelser og forforståelser, der også på det mere intuitive og situative og praktisk-kropslige plan ligger nedlejret i en konkret kontekst og praksisfællesskab. Her knyttes mao. an til i den mere pragmatiske og konstruktivistiske variant af PBL og til, at intuition i *problembaseret læring* gerne skal lede til et '*videnskabeligt* formuleret problem og spørgsmål', som så kan lede til nogle videnskabeligt velbegrundede løsninger og beslutninger på problemet.

Og det videnskabelige spørgsmål og problem er ifølge Brødslev Olsen og Sørensen kendetegnet ved 'Hvad'- og 'Hvorfor'-spørgsmål, der henholdsvis fokuserer på det *empirisk-deskriptive* og dokumenterbare niveau (Hvad skete og sker der?) og *forklarings- og årsagssøgende* niveau (hvorfor skete det? Hvilke bagvedliggende mekanismer, strukturer og kausale sammenhænge forårsager disse hændelser eller denne problem-setting?)

I den forstand er intuitionen bundet til *den videnskabelige form for årsagssøgende undren*.

Professor Hans Kiib, der arbejder med design, arkitektur og de mere kreative videregående uddannelser peger i førnævnte antologi, *The Aalborg PBL Model* fra 2006, dog også på, at vi måske bør nytænke PBL-modellen ved at tilføje et ekstra p for Play så der står Problem and Play Based Learning, da han gerne ser, at man også medtænker de mere kunstneriske skabelsesprocesser i PBL-modellen.

I artiklen "PpBL in Architecture and Design" i førnævnte antologi skitsere han den uddannelsestænkning, som knytter sig til Art & Technology, og hvorledes denne

uddannelsen er struktureret. Men han giver ikke nogen uddybende bestemmelse og teoretisk eller empirisk begrundelse for legens særlige væsen og hvorledes 'det legende' element mere præcist kan fremme kreativitet og den kunstneriske udviklingsproces hos de studerende. Her synes landet så at sige at ligge åbent for yderligere forskning, og jeg kan da ikke dy mig for i dag at henvise til den forskning i innovation og legebaserede tilgange i organisationsudvikling, som min kone, Ann Charlotte Thorsted, der er adjunkt på Center for Dialog og Organisation, har udviklet og skrevet om i hendes phd.-afhandling *Den legende organisation* (2011) og i andre publikationer (Thorsted, 2013).

Vi har altså, når vi i dag vil beskrive PBL, at gøre både med i det mindste tre grundlæggende tilgange til PBL-modellen:

- en pragmatisk *problemløsningsorienteret* tilgang
- en samfundskritisk og *problematiserende* tilgang og
- en *kreativ og eksperimenterende* tilgang.

Tilgange som naturligvis ikke behøver at ses som modsætninger men snarere som felter og gradueringer, der overlapper hinanden. Og vi har i dag at gøre med en lærings og undringsforståelse i PBL-modellen, der primært knyttes til en pragmatisk og socialkonstruktivistisk og delvist kritisk teoriforståelse. Undring opstår, får vi at vide, når noget uventet sker, når det, som sker og ses som empiriske kendsgerninger ikke længere kan forklares og forstås ud fra de givne teorier, forklaringsmodeller og forantagelser.

Men som jeg indledningsvist har antydnet. I den kunstneriske forundring og den filosofiske undren opstår forundringen og undren ikke i kraft af mødet med noget helt anderledes og forbløffende og overraskende, eller ved at noget uventet sker, som får os til at standse op og se et problem i det. Det knytter sig til en dimension eller værenserfaring, der hverken kan observeres via den erfaringsvidenskabelige og empiriske eller via den systematiske og logisk-analyserende tilgang. Og den bliver heller ikke til i vores funktionelle, pragmatiske og behovsorienterede omgang med

verden og os selv, som det problembaserede og problemløsningsorienterede projekt tidligere (Algreen-Ussing m.fl., 1975) har været forstået som. Den kunstneriske forundring og filosofiske undren overskrider med andre ord både den natur- og erfaringsvidenskabelige tilgang såvel som den 'common sense', der guider de moderne effektive 'hvad virker'-menneske.

Undren i kunstnerisk og filosofisk forstand er, som også Løgstrup har beskrevet det (Løgstrup, 1995), noget der opstår i mødet med noget mærkværdigt genkendeligt eller noget, som vi på et mere værensmæssigt plan erfarer os i et fortrolighedsforhold til, men som vi haster forbi og ikke ser i vores problemløsningsorienterede og hverdagslige foretagsomhed og forsøg på at bemestre os selv og vores omgivelser. I de kunstneriske og filosofiske hvad og hvorfor-spørgsmål ligger der, oplever man, en anden tone og spørgeretning end i de videnskabelige Hvad- og Hvorfor-spørgsmål.

At stå i et problemorienteret tilgang med en forventning om at finde en løsning eller et svar er, som eksistensfilosoffen Gabriel Marcel (1951) har beskrevet det, ikke det samme som at stå i et forhold til verden, som dybest set opleves og forstås som et grundlæggende *mysterium*. Er f.eks. livsfænomenet kærlighed et problem, som vi med nok viden og videnskabelige metoder kan finde et svar på og lære at bemestre? Nej, det er vel snarere, som ethvert andet eksistentiel livsfænomen – som f.eks. håb, tillid, glæde, skønhed, venskab, legen, osv. – en underfuld oplevelser eller begivenheder eller suveræn livsytring, som vi gang på gang vender tilbage til med stadig større og større forundring, men samtidig også med en stadig dybere fornemmelse af, at fænomenet også giver og taler viist tilbage til os, hvis vi blot forstå at lytte til det. Eller som det blev sagt af en af deltagerne på det årlige sommerseminar for fagkredsen omkring Center for Dialog og Organisation, hvor temaet var, hvad den filosofiske undringsform er og kan bidrage med i interpersonel kommunikation og organisationsudvikling: "*Det handler om at have oplevelser, der bliver ved med at stå åbne.*" Hvorfor? Fordi der synes at være i de mellem menneskelige og betydningsfulde relationer og erfaringer et 'overskud' af meningsfuldhed, som bestandig pibler frem og hver gang på nye og anderledes måder, når vi vender

tilbage til dem. *Hvis*, vel at mærke, vi altså formår at holde os åbne og dialogisk undrende over for disse erfaringer og fænomener.

2. Mødet med designernes livsverden og syn på undren

Det var nu ikke så meget den eksistentielt-filosofiske undren men den sanselig stemte og kunstneriske *forundring*, som designerne på Designskolen i Kolding var optaget af og havde erfaringer med, da jeg gennem det 3-årige aktionsforskningsprojekt var i samarbejde med dem.

Men som man også vil kunne læse i bogen *Kan man undre sig uden ord?* så havde de også en stor interesse og så en relevans i også at inddrage den filosofisk undrende tilgang.

Lad mig i det følgende give nogle eksempler på inderside-erfaringer af, hvorledes de oplever henholdsvis hvad undren, nysgerrighed, det undersøgende og det eksperimenterende er i deres designprocesser:

Undren er mere noget, der kommer til én. Altså det henvender sig. Når det henvender sig. Og jeg oplever det som mere iboende. Det er ikke altid på valg. Nysgerrighed er mere noget, hvor man kan vælge at gå hen til det, som har fanget ens opmærksomhed. Men undren er lige som noget, som man ikke kan komme af med. Der er et eller andet, der er flyttet ind i én, ikke?

At undersøge er for mig en...handling. Man træder ind i noget og gør noget med noget for på en eller anden måde at komme denne undring til livs. For at få nogle svar. (...) Undren er ikke nødvendigvis en aktiv handling for mig. Det er noget, der ligger sig til rette i mig på en eller anden vis, og så gør den undren så, at jeg handler for at få svar. Men der er hele tiden en vekselvirkning mellem aktiv handling [det bevidst undersøgende] og den mere passive undren.

Eksperimentet er jo noget man opstiller. Det er mere en rationel tilgang. Nu vil jeg gerne finde ud af det her og så eksperimenterer jeg. (...) Eksperimentet er på en måde mere kølig.

For designerne er det tydeligt, at de *er* i forskellige rum og tilstande, alt efter om de er i det problemløsningsorienterede, kritisk-analyserende og eksperimenterende rum eller i det undrende rum eller tilstand, hvor 'noget' ligesom har taget bolig i én eller de har taget bolig i materialet. I de forundringsmættede øjeblikke eller passager i deres designprocesser oplever de en samhørighed og forbundethed eller dialogisk dans med materialet, som gør et meget stort og personligt, ja, eksistentielt indtryk på dem. Et eksempel på det finder vi hos en anden designer og designunderviser Helle Graabæk.

Det tavse rum har ingen kølighed eller overblikførelse. Det er som en dans hvor krop, musik og scenografi er helhed og samklang. Ordet "tavs" lyder nu pludseligt meget tomt, for det har absolut ikke noget som helst med tomhed at gøre, meget mere en fyldthed hvis det ord findes? I virkeligheden har det så stor betydning, at det også er det sted, som jeg indimellem i travl hverdag med mange gøremål, bliver hundeanst for, at jeg ikke mere kan finde hen til og ind i, for det er lige her jeg føler mig mest intenst i live. Det er det sted hvor jeg fyldes, indhenter mig selv, hvor alt omkring mig bliver helt og levende, og jeg kan indgå i en sammenklang med helheden. Helheden som er det, jeg er i gang med, min krop og bevægelser og omgivelserne, materialerne og svarene.

Hun fortæller, at hun i disse øjeblikke oplever en ydmyghed og stille taknemmelighed. I disse øjeblikke – som også de andre designere genkender – er de grebet af noget – lad os kalde det materialet eller 'sagens stemme' - hvor man ikke står i et analytisk-iagttagende forhold og i et 'udefra-blik', men hvor man tænker, og skaber og formgiver i en grebetheid og resonans og relation *med* tingene.

Den franske fænomenolog Merleau-Ponty har bemærket sig dette. Han citerer den franske billedkunstner Cezanne, der i et dagbogsnotat skriver:

"Jeg vil komme i store vanskeligheder, hvis jeg skulle sige, hvor er det maleri, som jeg ser på. For jeg ser ikke på det, som jeg ser på en ting. Jeg fikserer ikke dets plads. Mit syn vandrer i det som i en glorie af Væren. Det er mere præcist at sige, at jeg ser i relation til det, eller med det, end at jeg ser på det."(Cezanne citeret i Merleau-Ponty, 2000 [1964], p. 164).

Det er netop denne receptivitet og responsivitet over for materialet eller sagens stemme, hvor vi lære at tænke i relation *til* og *med* fænomenet eller *indefra* det og ikke blot reflektere *på* eller *over* det, som kunstneren har blik for. I bogen *Kan man undre sig uden ord?* giver jeg via designernes beskrivelser et indblik i, hvordan denne undring og dialog med materialet eller mangel på dialog også opleves i undervisnings- og vejledningssituationen med de studerende.

Vender vi tilbage til PBL-modellen og dens tre forskellige undringsformer, så kan vi altså nu se, at den kunstneriske forundring og den filosofisk-eksistentielle undren ikke må forveksles med den årsagssøgende undren – om den så er problemløsningsorienteret, kritisk-problematiserende eller nysgerrig-eksperimenterende. Disse tre undringstilgange har kun fat i den vidensbaserede og vidensorienterede relation til verden. Skulle man inddrage den førnævnte 4-stemme-model (se s.) så kunne man sige, at disse tre årsagssøgende

undringsformer i forskellige gradueringer og konfigurationer primært er styret af *fagets* (den epistemologiske og metodiske tilgang) og *systemets* (den systemlogiske, formålsrationelle og givne værdihorisonter) og den *personlige* stemme (idiosynkratiske præferencer og pragmatiske motivationer).

Når vi derimod er ledet eller inspireret af den kunstneriske forundring og den eksistentiel-filosofiske undren står vi ikke i et *videns-* og *årsagssøgende* forhold til verden, de andre og os selv – men i et *vidoms-* og *meningssøgende*, ja jeg vil også sige '*under*'-søgende forhold til verden, de andre og os selv. Og med ordet '*under*'-søgende mener jeg specifikt de forundrings- og undringsbevægelser, hvor vi i vores skabelse og tænkning er under indtryk af 'et under', noget underfuldt midt i det givne og hverdagsagtige. Her høres sagens stemme ikke først og fremmest i kraft af en vidensorienteret tilgang men gennem en værensopmærksomhed og en ontologisk relation til og forbundethed med verden, de andre og sig selv.

3. Om undring filosofisk set og med nedslag hos Wittgenstein.

Undringens idéhistorie fra Sokrates over Augustin og Descartes til Heidegger, Arendt, Gadamer og Wittgenstein og er en fascinerende historie, der egentlig fortæller to forskellige historier (Hepburn, 1984).

På denne ene side er der Sokrates og Platon for hvem undren var ikke bare filosofiens impuls til at filosofere men var selve den holdning og drivkraft der måtte gennemstrømme den filosoferende fra start og helt til slut. En sådan forståelse af undren og filosofiens væsen finder vi også senere om end i forskellige varianter hos f.eks. Augustin, Kierkegaard, Gabriel Marcel, Heidegger, Gadamer, Arendt – og Wittgenstein.

På den anden side finder vi fra Aristoteles over Francis Bacon, Descartes og Hegel til John Dewey og Richard Rorty en anden måde at forstå undren på. Her ses undren enten som blot et middel og en impuls til at begynde det egentlige og mere systematiske og videnskabelige/epistemologiske arbejde med at afdække og udvikle stadig mere sikker viden, eller som en måde at finde eller opfinde nye måder at italesætte verden og genbeskrive sig selv, så man bedre kan mestre eller 'cope' verden, de andre og sig selv. I sidstnævnte postmoderne, konstruktivistiske og

pragmatiske tilgang erstattes den eksistentielle og metafysisk-klingende undren med en ironisk og selvskabende nysgerrighed⁵.

For Sokrates og Platon handlede det – og her ligger jeg mig særligt i forlængelse af Kierkegaards, Arendts og Gadammers fortolkninger (Kierkegaard, 1841, 1846; Arendt, 1978; Gadamer, 2004, 1986) – ikke om for enden af den sokratiske jordmoderkunst og samtale at nå til et metafysisk og endeligt *svar* via en definition eller en sikker udsigelse og generaliserbar viden. Det handlede til gengæld om at nå til en eksistential og ontologisk og fyldt stilhed, der var mættet med en meningsfuldhed, som ordene, begreberne og det rationelle argument og systematik (eksegese) ikke kunne begribe og få greb om. Først i denne berørte ikke-viden, denne erfaring af en grundlæggende undren og gådefuldhed og erfaring af livets gådefulde at-heds-karakter (ikke *hvad* f.eks. kærlighed er, men *at* det er – det er det mystiske, se også Schanz, 1990), ville man kunne gøre sig et håb om, at en dybere ordløs indsigt af mere eksistential og ontologisk karakter ville indfinde sig.

Men det forudsatte, at den filosoferende ikke blot forandrede hans ord, tanker og meninger, men at disse ord, tanker og meninger og sprogspil var blevet til gennem et ændret liv, gennem en ændret livsform.

På den måde blev filosofi – *philo-sophia* som en længsel og kærlighed efter visdom – til en filosofisk og dialogisk praksis, der bedst kan karakteriseres som en form for etisk selvomsorg og livskunst (se også Hadot, 1995; Shustermann, 1997; Foucault, 2005) eller eksistential praksis, som f.eks. Wittgensteins filosofi er blevet beskrevet som af flere Wittgenstein-forskere (Brean, 1997; Åmås, 2000; Braver, 2012).

Jeg indledte med at sige, at PBL-modellen i dag bliver tænkt ud fra et mere pragmatisk og socialkonstruktivistisk og systemisk læringsforståelse. Det interessante med Ludwig Wittgenstein er, at han (og delvist også Gadamer) bliver anset som en væsentlig årsag til den sproglige og pragmatiske vending, der er sket inden for filosofien, og som senere muliggjorde den sen- og postmoderne og pragmatiske og socialkonstruktivistisk tænkning.

⁵ For en nærmere beskrivelse og diskussion af Rortys æstetiske ironi- og selvdannelsesbegreb i sammenligning med Kierkegaards etisk-eksistentielle humor- og dannelsesbegreb – se min ph.d.-afhandling *Det filosofiske liv* (Hansen, 2002, kapitel 1-3).

En af de filosoffer, der oftest henvises til inden for konstruktivistisk og systemisk tænkning er førnævnte Richard Rorty, som i den grad trækker på både Wittgenstein og Gadamer. Men han gør det på en måde der er rensat for den visdoms- og værensorienterede *philo-sophia*-tradition og tænkning, som Sokrates starter og som både Wittgenstein og Gadamer genfinder på hver deres måder, inspireret som de begge er af Kierkegaards eksistentielle filosofi, hvor Sokrates og den sokratiske jordemoderkunst står frem som eksemplarisk.

Hvad der bliver overset eller tilsidesat som mindre væsentligt i den pragmatiske og socialkonstruktivistiske tænkning er netop denne værnsdimension, som Wittgenstein og Gadamer hver på deres måde fandt var 'the rough ground' eller den dimension eller 'lysning' hvorigennem 'sagen selv' ville vise sig.

Lad os derfor kort se på Ludvig Wittgensteins syn på undren, inden jeg slutter af med nogle ultrakorte betragtninger over en praksis-ontologisk tilgang til højere uddannelse og professionsudvikling.

Wittgenstein blev af hans samtid og særlig af de logiske positivistiske og senere de engelske og amerikanske sproganalytikere og den filosofiske pragmatisme hyldet for at være én af de fremmeste logikere og sproganalytikere i verden med henholdsvis værket *Tractatus* fra 1922 og senere *Filosofiske Undersøgelser* fra 1953.

Men man går galt i byen, hvis man ikke medtænker Wittgensteins dybe eksistentielle og etiske engagement for at sætte *grænser* for netop logikken og den analytiske sprogvidenskab! Her ligner han Sokrates, der jo var en mester i sofisternes argumentationsteknikker og tænkemåder, så overlegen dygtig, at han indefra sofisternes egen sprogbrug og tænkeform kunne underminere og pege på netop sofisternes begrænsninger og manglende forståelse for det væsentlige.

Berømt er Platons *Syvende Brev* (se Gadamer, 1980 og Rhodes, 2003), hvori den nu 60-årige Platon jo skriver i et tilbageblik på hans skrifter og tænkning, at hvad han dybest set har fundet og finder som det mest væsentlige her i livet, hvad al *philo-sophia* handler om at pege frem – er hverken noget han har skrevet om eller talt om – direkte. Kun på indirekte vis gennem hans filosofiske dramaer, får vi via Sokrates' drillende og muntert-legende og kritisk-dialektiske samtaleformer og undringsfæl-

lesskaber en fornemmelse for *det*, hvorom man må tie – med den rationelle og begrebsligt førte tanke.

På tilsvarende vis finder vi også hos Wittgenstein en etisk lidenskab bag hans umiddelbart nøgternt logiske og sproganalytiske refleksioner. Gennem dette sprog og denne argumentationsgang forsøgte Wittgenstein så at sige indefra dette begrænsende sprog at pege ud mod *det*, hvorom man ikke kan tale med logisk eller videnskabelig sikkerhed. I Wittgensteins forelæsning om etik fra 1930 (Wittgenstein, 2001) beskriver han etik som noget, der grundlæggende knytter sig til en erfaring af et under og til *det*, der sker, når vi undres over et under. Først når vi står i en sådan undren, står vi i en åbenhed, der kan gøre os lydhøre over for *det i dette liv*, på dette sted og på dette tidspunkt, i øjeblikkets unikke singularitet og engangskarakter, som *kalder* på vores reaktion og svar-evne (se også Shotter, 2011).

I Wittgensteins senfilosofi beskriver han filosofi som et arbejde, som filosofen må foretage på sig selv, hvis han eller hun skal gøre sig håb om at løse et problem. Egentlig ønsker Wittgenstein ikke, at vores tænkning bliver problem-orienteret eller problembaseret men snarere eksistens- og undringsorienteret. Wittgenstein er igen og igen blevet citeret for, at meningen af et ord ligger i dets sprogbrug. Heraf bygger megen pragmatisk tænkning. Men der var ifølge Wittgenstein også en 'dybde grammatik' i sproget, som viste udover sproget og de pragmatikker og sprogspilsregler, som måtte være gældende i en bestemt kontekst og livsform på et pågældende tidspunkt. Han var netop *ikke* optaget af, at vi skulle forblive ved de så at sige størknede aflejringer af regler og mønstre i det pågældende sprogspil og livsform, men igen og igen at vende tilbage, som han sagde, til den levende varme kerne. (se de indledende citater af Wittgenstein på s. 1)

Og denne levende varme kerne var – vil jeg på linje med andre Wittgenstein-fortolkere som Kevin Cahill (2011), Gordon Bearn (1997) og Hans-Jørgen Schanz (1990) hævde - den grundlæggende undren, der skulle optø disse regler og gestaltninger for igen at se verden som på ny.

Som Wittgenstein-fortolkeren Peter John skriver: "*Wittgenstein appeared to have the marvelous ability to look at things as if seeing them for the very first time.*" (John, 1988, s. 510). Wittgenstein søgte ikke generaliserende teorier med den størst mulige

forklaringskraft. De ville blot få os på afveje i forhold til at se det singulære og forunderlige – ja 'underet' og det dybt uudgrundelige og gådefulde midt i vores almindelige hverdag og menneskeliv. Han søgte ikke *teorier* med stor *løsnings- og forklaringskraft*; han søgte snarere *beskrivelser* af vores hverdag og hverdagsprog med den størst mulige *forløsnings- og forundringskraft*!

Den undren, som Wittgenstein er optaget af, er ikke noget, der opstod i mødet med det uventede, men som en længselsfuld eftertanke, der er stemt af efterklangen af mødet med et under eller det underfulde i vores daglige liv og tilværelse som sådan. Vi går, som han sagde, bestandig på et bjerg af undere, men vi ser dem sjældent, selvom de er lige foran os.

4. Fra praksis-epistemologi til praxis-ontologi

Lad mig nu slutte med at sige, at jeg i dag i min forskning er særligt optaget af skiftet fra en konstruktivistisk og praksis-epistemologiske tilgang og Mode 2-forskning og til en værensorienteret og *praxis-ontologisk* tilgang, hvad man måske kunne kalde en 'Mode-3'-forskning.⁶

Den problembaserede og vidensproducerende lærings- og erkendelsestilgang bør i mine øjne suppleres med en indfalds- og undringsbaseret dannelses- og forståelsestilgang. Noget – af stor betydning – mistes hvis vi kun anlægger et problemløsnings- og problematiserende og kreativt eksperimenterende forhold til verden og universitetsundervisningen, hvor vi i alle tre værensmodi er ude i et intentionelt og villet ærinde. Jeg *vil* løse dette problem; jeg *vil* sætte fokus på disse samfundsmæssige uligheder; jeg *vil* opstille et eksperiment for at undersøge noget bestemt.

Det, som er en grundtanke hos Heidegger, er jo, at vi altid allerede er i verden, før vi reflekterer over den, før vi er bevidste om den, og før vi vil noget bestemt med den. I den forstand kommer vi eksistentielt set altid for sent til der, hvor vi faktisk er, når vi står i et reflekterende, selvbevidst og intentionelt forhold til verden og os selv.

⁶ For en uddybende beskrivelse af overgangen fra et mode-2 forskning og universitetspædagogik til en *mode-3*-forskning og universitetspædagogik, se Hansen (2011, 2013b).

I den grundlæggende eksistentiel-filosofiske undren står vi derimod i feltet for 'det, vi ikke ved, at vi ikke ved, men *er* eller er på vej til at blive'. Dette felt zoomer jeg ind på i den model for de Fire Stemmer, som jeg udvikler i bogen *Kan man undre sig uden ord?*

Dannelse handler, som Kierkegaard siger, om det kursus det er at indhente sig selv. I den kunstneriske forundring og filosofiske undren er vi grebet af sagen, og der står vi i en berørt ikke-viden og undren, som vi samtidig oplever os forunderligt hjemme i. Vi er i høj grad eksistentielt nærværende i den grundlæggende undren. Hvor vi i den kunstneriske og sansesystemte forundring er 'indtaget' og tiltalt af indtrykket eller fænomenets egen stemme og væren, er vi i den eksistentiel-filosofiske undren på vej til at give et personligt svar på denne kalden og tiltale. Vi bliver til og erfarer åbningen, friheden og lysningen *gennem* denne dialog – som i øvrigt, men det kan ikke udfoldes yderligere her (se Hansen, 2012), bedst og måske i genuin forstand kun kan blive til i mødet og dialogen med et andet menneske, og i særdeleshed og måske kun i det genuine *undringsfællesskab*.

Når vi derimod er foretagsomme og ønsker ud fra en vidende, planlæggende og villende tilgang at tage føringen i samtalen og i de liv, vi er en del af, bliver vi morsomt nok usamtidige med os selv og kommer i en form for uoverensstemmelse med de livsformer, vi er en del af. I den gode samtale eller dialog med livet og os selv, som også Gadamer gør opmærksom på (Gadamer, 2004), er det ikke de samtalende, der fører ordet, men samtalen selv, der har taget føringen.

På samme måde oplever designerne på Kolding designskole og sygeplejerskerne på Anker Fjord Hospice, at dér, hvor de oplever størst nærvær og meningsfuldhed og excellence er i de øjeblikke, hvor de er fuldt og selvforglemmende tilstede og derfra kan høre, hvad det er materialet, eller situationen eller relationen kalder dem til. Og dette nærvær bliver særligt mærkbart, når de i undringsfællesskabet med patienten, den pårørende, kollegaen bliver små sammen omkring de store ord - eller når det gælder designeren, når de står i 'det tavse rum' i en forundringsrelation og mærker en 'fyldt tavshed', der kalder på et svar.

Den *praxis*-ontologiske tilgang til højere uddannelse, professionsudvikling og dialogforskning handler altså om, at få denne kaldsdimension og receptivitet og responsivitet over for kaldet i situationen eller materialet.

I den forskning, som jeg leder og ønsker at igangsætte, er formålet at undersøge både ud fra mere almindelige kvalitative tilgange men også mere aktionsfænomenologiske og sokratiske tilgange, om og på hvilken måde det kunstneriske forundring og det filosofiske undringsfællesskab kan fremme eller hæmme en sådan receptivitet og responsivitet.

I mine øjne kan den *praxis*-ontologiske og undringsbaserede tilgang ses som et vigtigt supplement til den mere tekniske og håndværksmæssige tilgang en studerende, en forsker og en professionsudøver kan have til sit fag og den sag, han eller hun er optaget af.

Med den undringsbaserede lærings- og dannelses tilgang vækker vi bedre, tror jeg, *kunstneren* i den studerende, i forskeren og professionsudøveren. At blive en 'kunstner i eget fag' betyder netop, at man har et øre til dette kald og det underfulde midt i det hverdagsagtige eller midt i de kritiske øjeblikke, hvor man ellers vil gribe til sikre metoder og værktøjer.

Tag f.eks. sygeplejersken, der på en nattevagt sidder ude i køkkenet, hvor en pårørende kommer ind og tungt sætter sig og ser på hende med et intenst og sårbart blik. Og spørger: 'Hvad er egentlig håb?' Hvis sygeplejersken her går i 'coaching-mode', hvor sygeplejersken som den coachende egentlig ikke forholder sig til indholdet (hvad er håb i grunden for os mennesker?), men kun til 'fokuspersonen' og derfra 'går i proces' med vedkommende, vil der ikke finde et egentlig møde og dialog sted.

Hvis sygeplejersken derimod i det øjeblik vælger at forholde sig indholdsmæssigt til det der bliver spurgt om (og dermed bliver 'sagsfokuseret') og derfra tør 'at stå i det åbne' sammen med den anden ved at dele hendes undren (og ikke svar⁷) med

⁷ En coach vil naturligvis heller ikke give eller dele svar, men i stedet for agere som et 'spejl', der kan hjælpe 'fokuspersonen' til at blive reflekteret over, hvad håb er for 'fokuspersonen' (eller fokusgruppen) selv. Men i den filosofiske vejledningsproces er spørgeretningen en anden, idet det er 'håb som sådan' set i et almenmenneskeligt perspektiv, som gæst og filosofisk vejleder begge er optaget af at undre sig sammen over, og hvor den filosofiske vejleder ikke står i en 'hjælperelation' til gæsten men snarere i en 'Jeg-Du-relation' omkring den fælles sag/fænomen (som var man til en koncert sammen), som de begge er optaget af og i (se også Hansen, 2012b).

den pårørende, så vil der, er min erfaring, åbne sig en anden form for dialog og et mellemmenneskeligt møde dem imellem, som jeg tror kan være meget frugtbart. Men at lære professionelle, der er trænet i diverse socialkonstruktivistiske og systemiske coaching- og supervisionsteknikker, at træde ind i et sokratiske undringsfællesskab er, kan jeg fortælle som underviser i filosofisk vejledning for konsulenter og HR-folk med en mere psykologisk og systemisk faglig baggrund, ikke en let sag! Her må noget 'aflæring' til for, at de ser betydningen og 'det nye' i at tænke ud fra ikke en årsags- og problemløsningsorienteret undren men en sanselig stemt forundring og filosofisk undren over egne levede erfaringer og faglige selvfølgheder.

På det nye Wonder Lab, som jeg i formiddag åbnede på Center for Dialog og Organisation, og som blot er ét ud af tre andre lab under det, vi på CDO overordnet kalder Dialogue Labs (se hjemmeside fra 1. Januar 2014), vil jeg lede undersøgelser og træningsforløb, der vil sætte fokus på, hvad der er på spil i undringsbaserede praksisser, og hvordan man måske bedre kan træne studerende, forskere og professionsudøvere til 'at stå i det åbne' og dermed mærke den kunstneriske forundring og eksistentielt-filosofiske undren, som bl.a. Wittgenstein mener er nødvendig for, at vi som kvantitative og kvalitative forskere og som professionelle professionsudøvere ikke falder eksistentielt i søvn. For som han siger:

"For at undre sig må mennesket – og måske hele folkeslag – vågne op. Videnskaben er et middel til atter at få det til at slumre ind." (Wittgenstein, 1991 [1931], s. 19)

Referencer:

- Algreen-Ussing, H; Fruensgaard, N.O. og Skov-Petersen, B. (1976). *Rapportskrivning i projektorienteret undervisning*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Arendt, H. (1978). *The Life of the Mind*. Hartcourt, Inc., New York.
- Arendt, H. (2005 [1958]). *Menneskets vilkår*. Gyldendal, Kbh.
- Bakhtin, M. (1993). *Toward a Philosophy of the Act*. University of Texas Press. Slavic Series, No. 10.

- Braver, L. (2012). *Groundless Grounds. A Study of Wittgenstein and Heidegger*. The MIT Press, Massachusetts.
- Brean, G. (1997). *Waking to Wonder. Wittgenstein's Existential Investigations*. State University of New York Press, Albany.
- Cahill, K. (2011). *The Fate of Wonder. Wittgenstein's Critique of Metaphysics and Modernity*. Columbia University Press, New York.
- Deleuze, G. (1990). *The Logic of Sense*. Continuum, London.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and Repetition*. Columbia University Press, New York.
- Erstad, I. (1995). *Erfaringskunnskap og fortellinger i barnevernet*. Ph.d.-afhandling. Tromsø Universitet.
- Erstad, I. & Hansen, F.T. (red.) (2013). *Kunnskapsverkstedet. Å se det levende i en praksis*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gadamer, H.-G. (2004 [1960]). *Sandhed og metode*. Systime, Århus.
- Gadamer, H.-G. (1980). *Dialogue and Dialectic. Eight Hermeneutical Studies on Plato*. Yale University, New Haven.
- Gadamer, H.-G. (1986). *The Idea of the Good in Platonic-Aristotelian Philosophy*. Yale University Press, New Haven.
- Gibbons, M. Et al. (1994). *The New Production of Knowledge – the Dynamic of Science and Research in Contemporary Societies*. Sage, London.
- Hansen, F.T. (2002). *Det filosofiske liv. Et dannelsesideal for eksistenspædagogikken*. Gyldendal, Kbh.
- Hansen, F.T. (2008). *At stå i det åbne. Dannelse gennem filosofisk undren og nærvær*. Hans Reitzels forlag, Kbh.
- Hansen, F.T. (2011). "Universitetets overordnede mål må være at skabe frihed for 'åndens liv'". I: Jakob Egholm Feldt & Nina Bonderup Dohn (red.), *Universitetsundervisning i det 21. Århundrede. Læring, dannelse, marked*. Syddansk Universitetsforlag, Odense.
- Hansen, F.T. (2012a). "One Step Further: The Dance Between Poetic Dwelling and Socratic Wonderment in Phenomenological Research. *Indo-Pacific Journal of Phenomenology* (Special Edition, July 2012), pp. 1-20.

- Hansen, F.T. (2012b). "At være i en elskende relation med verden: Hvorfor ikke al filosofisk praksis kan forveksles med terapi." *Norsk Filosofisk Tidsskrift*, Vol. 47, No. 4, s. 270-277.
- Hansen, F.T. (2013a). "Dannelse forstået som taktfuldhed over for 'det sande og det gådefulde' i tilværelsen". Morgens Pahuus (red.), *Dannelse i en læringstid*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Hansen, F.T. (2013b – in print). *Kan man undre sig uden ord? Design- og universitetspædagogik på kreative videregående uddannelser*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Hepburn, R.W. (1984). "Wonder". In *Wonder and other essays*. Edingburgh University Press, Edinburgh.
- John, P. (1988). "Wittgenstein's 'Wonderful Life'". *Journal of the History of Ideas*, Vol. 49, pp. 495-510.
- Kierkegaard, S. (1997 [1841]). *Om Begrebet Ironi – med stadig hensyn til Sokrates*. Søren Kierkegaards Skrifter (SKS, bind 1), Gads forlag, Kbh.
- Kierkegaard, S. (2007 [1846]). *Afsluttende Uvidenskabelig Efterskrift*. (SKS, bind 7), Gads forlag, Kbh.
- Kolmos, A., Flemming K. Fink & Lone Krogh (red.) (2006). *The Aalborg PBL model – Progress, Diversity and Challenges*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Løgstrup, K.E. (1995 [1937]). "Forbavselse og undren". I: *Prædikener fra Sandager-Holevad*. Gyldendal, Kbh., s. 65-69.
- Marcel, G. (1951). *The Mystery of Being* (bind 1 & 2). The Harvill Press, London.
- Merleau-Ponty, M. (2000 [1964]). *Øyet og ånden*. Pax Forlag, Oslo.
- Olsen, J.B. & Sørensen, L. W. (1995). *Problembaseret indlæring*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg.
- Rhodes, J. (2003). *Eros, Wisdom, and Silence*. University of Missouri Press, Missouri.
- Rubinstein, M.-J. (2011). *Strange Wonder: The Closure of metaphysics and the opening of awe*. Columbia University Press, New York.
- Schanz, H.-J. (1990). *Forandring og balance. Refleksioner over modernitet og metafysik*. Forlaget Modtryk, Århus.
- Schön, D. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professional Think in Action*. Temple Smith, London.

- Shotter, J. (2011). *Getting It: Witness-Thinking and the Dialogical...In Practice*. Hampton Press.
- Thorsted, A.-C. (2011). *Den legende organisation – et fænomenologisk aktionsforskningsstudie i LEGO*. Ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet.
- Thorsted, A.-C. (2013). *Den legende organisation. Når livet leger med os*. Forlaget L&R Business, Kbh.
- Van Manen, M. (1990). *Researching Lived Experiences. Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*. State University of New York Press, , New York.
- Van Manen, M. (2002). *Writing in the Dark. Phenomenological Studies in Interpretive Inquiry*. The Althouse Press, Ontario.
- Van Manen, M. (2014 – forthcoming). *Phenomenology of Practice*. Left Coast Press, Inc., Walnut Creek, California.
- Winter, J. (1973). *Undersøgelsesmetodik og rapportskrivning*. Munksgaard, Kbh.
- Wittgenstein, L. (1991 [1931]). *Kultur og værdi*. Forlaget Modtryk, Århus.
- Wittgenstein, L. (2001 [1930]). *Forelæsning og samtaler*. Forlaget Philosophia, Århus.
- Åmås, K. O. (2000). *Wittgenstein*. Gyldendal Norsk Forlag, Trondheim.